

ریشه‌های اقتصادی دیکتاتوری و دموکراسی

نویسندگان:

دارون عجم‌اوغلو، جیمز رابینسن

مترجمان:

جعفر خیرخواهان، علی سرزعی

عجم‌اوغلو، دارون، ۱۹۶۷ م. Acemoglu, Daron.
ریشه‌های اقتصادی دیکتاتوری و دموکراسی / نویسندگان دارون عجم‌اوغلو، جیمز رابینسون، مترجمان:
جعفر خیرخواهان، علی سرزیم. تهران، کویر، ۱۳۹۰.
ISBN: 978-964-214-036-7

فیا. عنوان اصلی:
Economic origins of dictatorship and democracy.
دموکراسی -- جنبه‌های اقتصادی. دموکراتیک شدن. برابری. فرهنگ سیاسی. دیکتاتوری. حکومت
نظیفی.

رابینسون، جیمز ا. ۱۹۶۰ م. Robinson, James A.
خیرخواهان، جعفر، ۱۳۴۷، مترجم. سرزیم، علی، ۱۳۵۴، مترجم.

۳۲۱/ا

IC۲۲۳/ع۴۱۸/۹

شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۱۱۰۳۴

www.ketab.ir

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Economic Origins of Dictatorship and Democracy/

Daron Acemoglu, James A Robinson. 2006,

Cambridge University Press.

ریشه‌های اقتصادی دیکتاتوری و دموکراسی

■ دارون عجم اوغلو، جیمز رابینسن

□ جعفر خیرخواهان، علی سرزیم

● طراح جلد: سعید زاشمکانی ● حروفنگار و صفحه‌آرا: انتشارات کویر، نسرين قدرتی

● لیتوگرافی و چاپ: غزال ● صحافی: کیمیا ● شمارگان: ۱۵۰۰ ● چاپ اول: ۱۳۹۰

نشانی: تهران کریم‌خان زند، ابتدای قائم مقام فراهانی، کوی یکم، شماره ۲۰، ساختمان کویر، واحد ۱
● کدپستی: ۱۵۸۵۹۱۳۹۱۳ ● تلفن: ۸۸۳۰۱۹۹۲ ● فاکس: ۸۸۸۳۲۲۱۷ ● قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

● شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۴-۰۳۶-۷ ISBN: 978-964-214-036-7

○ کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست

معرفی کتاب و نویسندگان	۱۳
مقدمه مترجمان	۱۵
پیشگفتار	۱۹
بخش اول: پرسش‌ها و پاسخ‌ها	
فصل اول: مسیرهای توسعه سیاسی	۲۵
مسیر شماره ۱: بریتانیا	۲۶
مسیر شماره ۲: آرژانتین	۳۱
مسیر شماره ۳: هنگ‌کنگ	۳۵
مسیر شماره ۴: آفریقای جنوبی	۳۹
دستور کار	۴۵
فصل دوم: دیدگاه ما	
۱. دموکراسی در برابر غیر دموکراسی	۴۹
۲. اجزای تشکیل دهنده رویکرد ما	۵۲
۳. به سوی ماجرای اصلی	۵۷
۴. نظریه دموکراسی‌سازی ما	۵۹
۵. تحکیم دموکراسی	۶۸
۶. عوامل تعیین‌کننده دموکراسی	۷۰
۱.۶. جامعه مدنی	۷۰
۱.۱.۶. دموکراسی‌سازی	۷۰
۲.۱.۶. تحکیم دموکراسی	۷۱
۲.۶. تکانه‌ها و بحران‌ها	۷۱
۱.۲.۶. دموکراسی‌سازی	۷۱
۲.۲.۶. تحکیم دموکراسی	۷۱
۳.۶. منابع درآمد و ترکیب ثروت	۷۲
۱.۳.۶. دموکراسی‌سازی	۷۲
۲.۳.۶. تحکیم دموکراسی	۷۳
۴.۶. نهادهای سیاسی	۷۳
۱.۴.۶. دموکراسی‌سازی	۷۳
۲.۴.۶. تحکیم دموکراسی	۷۵
۵.۶. نقش نابرابری‌های بین‌گروهی	۷۷

۷۷	۱.۵۶. دموکراسی سازی
۸۰	۲.۵۶. تحکیم دموکراسی
۸۱	۶.۶. طبقه متوسط
۸۱	۱.۶۶. دموکراسی سازی
۸۳	۲.۶۶. تحکیم دموکراسی
۸۳	۷.۶. جهانی شدن
۸۴	۱.۷۶. دموکراسی سازی
۸۶	۲.۷۶. تحکیم دموکراسی
۸۶	۷. هویت های سیاسی و ماهیت منازعه
۸۸	۸. دموکراسی در یک تصویر
۹۳	۹. مروری اجمالی بر مطالب کتاب

فصل سوم: از دموکراسی چه می دانیم؟

۹۵	۱. اندازه گیری دموکراسی
۹۸	۲. الگوهای دموکراسی
۱۰۸	۳. دموکراسی، نابرابری و بازتوزیع
۱۱۶	۴. بحران ها و دموکراسی
۱۱۷	۵. ناآرامی اجتماعی و دموکراسی سازی
۱۱۹	۱.۵. دموکراسی سازی در اروپای سده نوزدهم
۱۲۱	۲.۵. چرا در سده نوزدهم؟
۱۲۴	۳.۵. تجربه آمریکای لاتین
۱۳۰	۶. ادبیات موضوع
۱۳۷	۷. پیشبرد علمی ما

بخش دوم: مدل سازی عرصه سیاست

فصل چهارم: سیاست دموکراتیک

۱۴۹	۱. مقدمه
۱۵۲	۲. تجميع ترجیحات فردی
۱۵۴	۳. ترجیحات تکاوجی و قضیه رأی دهنده میانی
۱۵۴	۱.۳. ترجیحات تکاوجی
۱۵۶	۲.۳. قضیه رأی دهنده میانی
۱۵۹	۳.۳. رقابت حزبی داوونزی و هم گرایی سیاست ها
۱۶۵	۴. مدل های کاری

۱۶۵	۱-۴. مدل رأی‌دهنده میانی برای سیاست بازتوزیعی
۱۷۲	۲-۴. مدل سیاست بازتوزیعی دوگروهی
۱۷۶	۳-۴. پرداخت‌های انتقالی هدفمند
۱۷۹	۴-۴. هویت‌های سیاسی بدیل
۱۸۵	۵. دموکراسی و برابری سیاسی
۱۹۰	۶. نتیجه‌گیری
۱۹۱	فصل پنجم: سیاست غیردموکراتیک
۱۹۱	۱. مقدمه
۱۹۳	۲. قدرت و محدودیت‌ها در عرصه سیاست غیردموکراتیک
۱۹۳	۱-۲. فرادستان در سیاست دموکراتیک
۱۹۴	۲-۲. قید انقلاب
۱۹۷	۳-۲. معضل اقدام جمعی در انقلاب
۲۰۲	۴-۲. شواهد مربوط به معضل اقدام جمعی
۲۰۶	۳. مدل‌سازی ترجیحات و محدودیت‌ها در غیردموکراسی‌ها
۲۱۲	۴. مسائل تعهد
۲۱۲	۱-۴. موضوعات اساسی
۲۱۷	۲-۴. دشواری تعهد به عدم کاربرد قدرت سیاسی
۲۱۸	۱-۲-۴. خیزش دهقانان در سال ۱۳۸۱ میلادی
۲۲۱	۲-۲-۴. شورش کمونرو در گرنادای جدید (کلمبیا)
۲۲۳	۳-۲-۴. انقلاب روسیه ۱۹۰۵
۲۲۶	۳-۴. مدل‌سازی مسأله تعهد در غیردموکراسی‌ها
۲۲۹	۵. بازی ساده وعده‌ها
۲۳۹	۶. مدل پویا
۲۵۴	۷. وعده‌های سازگار با انگیزه
۲۶۷	۸. نتیجه‌گیری

بخش سوم: ایجاد و تحکیم دموکراسی

۲۶۹	فصل ششم: دموکراسی‌سازی
۲۶۹	۱. مقدمه
۲۶۹	۲. نقش نهادهای سیاسی
۲۷۳	۳. ترجیحات نسبت به نهادهای سیاسی
۲۷۴	۴. قدرت سیاسی و نهادها

۲۷۴	۱-۴. نهادهای در برابر سیاست‌ها
۲۷۶	۲-۴. نهادهای و تعهد
۲۷۷	۳-۴. قدرت سیاسی
۲۷۹	۵. مدل ایستای دموکراسی‌سازی
۲۸۶	۶. دموکراسی‌سازی یا سرکوب؟
۲۹۱	۱۶. ایستای مقایسه‌ای
۲۹۵	۷. مدل پویای دموکراسی‌سازی
۳۰۶	۸. تعادل‌های کامل بازی فرعی
۳۰۹	۹. هویت‌های سیاسی جایگزین
۳۱۴	۱۰. پرداخت‌های انتقالی هدفمند
۳۱۵	۱۱. قدرت فرادستان در دموکراسی
۳۱۹	۱۲. ترجیحات ایدئولوژیک نسبت به رژیم‌ها
۳۲۲	۱۳. دموکراسی‌سازی در یک تصویر
۳۲۵	۱۴. انقلاب‌های تعادلی
۳۲۸	۱۵. نتیجه‌گیری
۳۳۱	فصل هفتم: کودتا و تحکیم دموکراسی
۳۳۱	۱. مقدمه
۳۳۴	۲. انگیزه‌های کودتا
۳۳۶	۳. مدل ایستای کودتا
۳۴۴	۴. مدل پویای ایجاد و تحکیم دموکراسی
۳۶۵	۵. هویت‌های سیاسی بدیل
۳۶۶	۶. پرداخت‌های انتقالی هدفمند
۳۶۷	۷. قدرت در دموکراسی و کودتا
۳۷۰	۸. تحکیم دموکراسی در یک تصویر
۳۷۱	۹. کودتای تدافعی
۳۷۴	۱۰. نتیجه‌گیری

بخش چهارم: به کارگیری مدل‌ها

۳۷۵	فصل هشتم: نقش طبقه متوسط
۳۷۵	۱. مقدمه
۳۸۰	۲. مدل سه طبقه‌ای
۳۸۳	۳. پیدایش دموکراسی ناقص

۳۸۹	۴. از دموکراسی ناقص به کامل
۳۸۹	۴-۱. منازعه درون نخبگان و گذار به دموکراسی کامل
۳۹۴	۴-۲. تهدید انقلاب و گذار به دموکراسی کامل
۳۹۷	۵. سرکوب: طبقه متوسط به مثابه ضربه گیر
۴۰۳	۶. سرکوب: میانه‌روها در برابر تندروها
۴۰۸	۷. نقش طبقه متوسط در تحکیم دموکراسی
۴۱۱	۸. نتیجه‌گیری

فصل نهم: ساختار اقتصادی و دموکراسی

۴۱۳	۱. مقدمه
۴۱۶	۲. ساختار اقتصاد و توزیع درآمد
۴۱۹	۳. منازعه سیاسی
۴۲۰	۴. سرمایه، زمین و گذار به دموکراسی
۴۲۴	۵. هزینه‌های کودتا بر سرمایه و زمین
۴۲۹	۶. سرمایه، زمین و بار مالی دموکراسی
۴۳۸	۷. منازعه بین زمین‌داران و صاحبان صنایع
۴۴۴	۸. صاحبان صنایع، زمین‌داران و دموکراسی در عمل
۴۴۵	۹. نهادهای اقتصادی
۴۵۰	۱۰. سرمایه انسانی
۴۵۱	۱۱. حدس‌هایی درباره توسعه سیاسی
۴۵۳	۱۲. نتیجه‌گیری

فصل دهم: جهانی‌شدن و دموکراسی

۴۵۵	۱. مقدمه
۴۶۱	۲. مدلی از اقتصاد باز
۴۶۴	۲-۱. قیمت عوامل تولید و درآمدها در اقتصاد باز
۴۶۸	۳. منازعه سیاسی - تحکیم دموکراسی
۴۷۱	۴. منازعه سیاسی - گذار به دموکراسی
۴۷۵	۴-۱. دلالت‌های فراوانی زمین
۴۷۶	۵. یکپارچگی مالی
۴۷۶	۵-۱. ورود سرمایه و دموکراسی
۴۷۹	۵-۲. خروج سرمایه
۴۸۲	۶. افزایش یکپارچگی سیاسی

۴۸۴	۷. فروض جایگزین درباره ماهیت تجارت بین الملل
۴۸۸	۸. نتیجه گیری

بخش پنجم: نتیجه گیری و آینده دموکراسی

۴۸۹	فصل یازدهم: نتیجه گیری و آینده دموکراسی
۴۸۹	۱. بازنگری مسیرهای توسعه سیاسی
۴۸۹	۱-۱. بریتانیا
۴۹۳	۲-۱. آرژانتین
۴۹۵	۳-۱. سنگاپور
۴۹۵	۴-۱. آفریقای جنوبی
۴۹۷	۲. گسترش بحث و حوزه‌هایی برای پژوهش‌های آتی
۵۰۱	۳. آینده دموکراسی

بخش ششم: پیوست

۵۰۵	فصل دوازدهم: پیوست فصل چهارم: توزیع قدرت در دموکراسی
۵۰۵	۱. مقدمه
۵۰۵	۲. مدل‌های رأی‌دهی احتمال‌باور
۵۰۵	۱-۲. رأی‌دهی احتمال‌باور و وجود تعادل
۵۰۸	۲-۲. رأی‌دهی احتمال‌باور و رأی‌دهندگان غیرحزبی
۵۱۲	۳. لابی‌گری
۵۱۹	۴. سیاست‌های عقیدتی و مصادره سیاسی
۵۲۰	۱-۴. رقابت انتخاباتی با احزاب عقیدتی
۵۲۴	۲-۴. رقابت انتخاباتی با احزاب عقیدتی و رأی‌دادن احتمالی
۵۲۶	۳-۴. تعهد و هم‌گرایی

۵۲۹	کتاب‌شناسی
۵۴۹	نمایه

معرفی کتاب و نویسندگان

در این کتاب چارچوبی برای تحلیل و واکاوی شرایط ایجاد و تحکیم دموکراسی بسط داده شده است. به این دلیل که نهادهای سیاسی مختلف، قدرت سیاسی و منابع را به شکل‌های متفاوتی تخصیص می‌دهند، گروه‌های اجتماعی مختلف ترجیحات متفاوت در مورد آن‌ها دارند. بنابراین، اکثریت مردم دموکراسی را ترجیح می‌دهند در حالی که فرادستان با آن مخالفت می‌کنند. با این حال، زمانی که شهروندان تهدید به ایجاد ناآرامی اجتماعی و انقلاب کنند، دیکتاتوری پایدار نخواهد بود. در چنین شرایطی، وقتی هزینه سرکوب خیلی زیاد باشد و وعده‌های امتیازدهی معتبر نباشند، احتمال دارد فرادستان مجبور شوند دموکراسی را ایجاد کنند. با دموکراسی‌سازی، فرادستان به شکل معتبری قدرت سیاسی را به شهروندان منتقل می‌کنند تا از ثبات اجتماعی اطمینان خاطر پیدا کنند. دموکراسی زمانی تحکیم می‌شود که فرادستان انگیزه‌ای قوی برای سرنگون کردن آن نداشته باشند. این فرایند به (۱) قدرت‌مندی جامعه مدنی، (۲) ساختار نهادهای سیاسی، (۳) طبیعت بحران‌های سیاسی و اقتصادی، (۴) میزان نابرابری اقتصادی، (۵) ساختار اقتصاد و (۶) شکل و دامنه جهانی‌شدن بستگی دارد.

دارون عجم‌اوغلو^۱ استاد کرسی چارلز کیندلربرگر اقتصاد کاربردی^۲ در دانشکده اقتصاد دانشگاه ام. آی. تی. و یکی از اعضای برنامه رشد اقتصادی موسسه پژوهش‌های پیشرفته کانادا^۳ است. او با موسسه ملی پژوهش‌های اقتصادی، مرکز عملکرد اقتصادی، مرکز پژوهش‌های سیاست اقتصادی

1. Daron Acemoglu

2. Charles P. Kindleberger Professor of Applied Economics

3. Canadian Institute for Advanced Research

همکاری داشته و عضو انجمن اقتصاد اروپا است. استاد عجم‌اوغلو پیش از این در مدرسه اقتصاد لندن^۱ تدریس می‌کرد. وی در سال ۱۹۹۶ جایزه بهترین مقاله منتشره در مجله اقتصادی^۲ بابت مقاله «اعتماد مصرف‌کننده و انتظارات عقلایی: آیا دیدگاه‌های عاملین اقتصادی با تئوری اقتصادی سازگار است؟»، در سال ۲۰۰۴ جایزه یادبود تی دبلیو شولتز^۳ دانشگاه شیکاگو و در همان سال جایزه یادبود شروین روزن^۴ به دلیل پیشبرد قابل ملاحظه‌ای که در عرصه اقتصاد کار صورت داد، دریافت نمود. استاد عجم‌اوغلو ویراستار مجلات مطرخی چون *مرور اقتصادی و آماری*^۵ و ویراستار ارشد مجله رشد اقتصادی^۶ است. وی در سال ۲۰۰۵ مدال جان بیتز کلارک^۷ را که به برجسته‌ترین اقتصاددان زیر ۴۰ سال که در آمریکا فعالیت می‌کند داده می‌شود، از انجمن اقتصاد آمریکا دریافت کرد.

جیمز ای رابینسن^۸ استاد حکمروایی در دانشگاه هاروارد است. وی پیش از این در دانشگاه کالیفرنیا، برکلی، دانشگاه کالیفرنیا، جنوبی و دانشگاه ملبورن تدریس کرده است. وی عضو برنامه رشد اقتصادی موسسه پژوهش‌های پیشرفته کانادا بوده و با مرکز پژوهش‌های سیاست اقتصادی همکاری داشته است. وی محقق مرکز کارنگی^۹ در سال ۲۰۰۲ و عضو موسسه هوور^{۱۰} در سال ۲۰۰۰-۱۹۹۹ بوده و پژوهش‌هایش در نشریات معتبری چون *فصلنامه اقتصادی*^{۱۱}، *مرور اقتصادی آمریکا*^{۱۲}، *مرور علوم سیاسی آمریکا*^{۱۳} و *مجله نشریات اقتصادی*^{۱۴} منتشر شده است. پروفیسور رابینسن عضو هیئت ویراستاری نشریه جهان سیاست^{۱۵} است. وی به همراه پروفیسور عجم‌اوغلو و سایمون جانسن نویسنده کتابی تحت عنوان ریشه‌های نهادی بهروزی^{۱۶} است که در آینده منتشر خواهد شد.

1. London School of Economics
3. T. W. Schultz Prize
5. Review of Economics and Statistics
7. John Bates Clark Medal
9. Carnegie Scholar
11. Quarterly Journal of Economics
13. American Political Science Review
15. World Politics
16. The Institutional Roots of Prosperity

2. Economic Journal
4. Sherwin Rosen Award
6. Journal of Economic Growth
8. James A. Robinson
10. Hoover Institute fellow
12. American Economic Review
14. Journal Economic Literature

مقدمه مترجمان

کتاب حاضر نتیجه کوشش ما برای برگردان مقبول اثری است که ضرورت دارد تا جامعه دانشگاهی و روشنفکری و کتابخوان ایران با آن آشنا شوند. آنچه انگیزه ما برای ترجمه این کتاب مهم را فراهم آورد دلایلی است که در ادامه به اختصار شرح داده‌ایم:

۱. مخاطبین این کتاب تحصیل‌کردگان و جامعه دانشگاهی به طور عام و دانشجویان و دانش‌آموختگان حوزه‌های اقتصاد و علوم سیاسی به طور خاص هستند. همه کسانی که به موضوع دموکراسی و دموکراسی‌سازی در کشورهای در حال توسعه علاقه‌مند هستند و پیرامون چرایی تنوع تجارب کشورها از حیث ساختار سیاسی اندیشه و مطالعه می‌کنند، مطالب این کتاب را بسیار جالب و تأمل‌برانگیز خواهند یافت. این کتاب تئوری جدیدی از دموکراسی‌سازی (ایجاد و تحکیم دموکراسی) عرضه می‌کند که بسیار جذاب، بدیع، تأمل‌برانگیز و بینش‌افزا است. به همین دلیل به سرعت شهرتی جهانی یافت و مورد اقبال عمومی قرار گرفت. همان‌گونه که در عرصه آکادمیک این کتاب موجب گردید تا نگاه‌های جدیدی به این موضوع نسبتاً سابقه ایجاد شود و مبتنی بر آن، تحقیقات نوینی صورت گیرد، امیدواریم ترجمه آن بتواند نگاه‌های جدید و تحقیقات نوینی را در ایران برانگیزد. نکته‌ای که توصیه آن برای خوانندگان عام (غیر از دانش‌آموختگان رشته اقتصاد و علوم سیاسی) ضروری به نظر می‌رسد این است که نباید تسلیم هراس از ریاضیات شد و صرفاً با دیدن انبوه معادلات ریاضی در کتاب به این جمع‌بندی زودهنگام و قضاوت عجولانه رسید که درک کتاب برای آن‌ها ناممکن خواهد بود. پیش از هر چیز باید به خاطر داشت که سه فصل نخست کتاب اساساً فاقد مدل‌های ریاضی است و خواندن آن برای همه آسان است. از فصل چهارم که مدل‌سازی‌های اقتصادی آغاز می‌شود نویسندگان تلاش کرده‌اند تا ابتدا مفاهیم مورد استفاده را در حد امکان تعریف کرده و خواننده‌ای هم که اقتصاد نخوانده را به لحاظ مفهومی برای دنبال کردن بقیه مطالب کتاب تجهیز کنند. در فصل‌های پس از آن نیز کسانی که هیچ‌گونه آمادگی برای سروکار داشتن با مطالب ریاضی ندارند می‌توانند صرفاً به مطالعه بخش‌های طرح مسأله در

ابتدای هر فصل، مرورها و تجربه‌های تاریخی کشورها و نتایج کسب‌شده در انتهای هر فصل اکثفا کرده و به جای تمرکز بر تک‌تک معادلات صرفاً بر منطق موجود در پس هر مدل و روح حاکم بر مدل‌سازی تمرکز نموده و به این ترتیب به درک پیام نویسندگان نائل آیند.

۲. این کتاب قاعداً برای دانشجویان و دانش‌آموختگان اقتصاد جذابیت ویژه و مضاعفی خواهد داشت. این دسته از مخاطبین درمی‌یابند که چگونه با استفاده از ابزارهای مهم و سودمندی که برای تحلیل در عرصه اقتصاد و تجارت به‌دست آورده‌اند می‌توان برای تحلیل در عرصه‌های غیراقتصادی از جمله عرصه سیاست به‌کار گرفت و مشاهده خواهند کرد که به‌کارگیری صحیح و موفق ابزارهای علم اقتصاد تا چه اندازه به ارتقای درک موجود ما از مسائل یاری خواهد رساند. فهم مطالب این کتاب در حکم معیاری است برای داشتن حداقل دانش اقتصادی و می‌تواند شاخصی عرضه کند تا از طریق آن کیفیت آموزش اقتصاد در دانشکده‌های مختلف مورد ارزیابی قرار گیرد. این کتاب می‌تواند به عنوان متن درسی برای درس اقتصاد توسعه در دانشکده‌های اقتصاد مورد استفاده قرار گیرد. امروز پژوهش‌های اقتصادی در حوزه اقتصاد توسعه با عرصه اقتصاد سیاسی قرین و همسو گردیده و پرسش در مورد این‌که سیاست درست اقتصادی در کشورهای درحال توسعه چیست به این پرسش تبدیل شده است که چرا سیاست‌های درست شناخته‌شده و تجربه‌شده در کشورهای توسعه‌یافته، توسط تصمیم‌گیران کشورهای درحال توسعه مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و به جای آن سیاست‌های نادرست اقتصادی اتخاذ می‌شود. پژوهش‌های اخیر مؤید آنست که پاسخ به این پرسش در گرو شناخت نهادهای سیاسی و معادلات حاکم بر آن‌ها است و بدون درک آن نمی‌توان به پرسش پیش‌گفته پاسخ داد. این کتاب در این راستا هم مطالب جذاب و خواندنی عرضه می‌کند.

۳. این کتاب امروزه یکی از مراجع اصلی برای درس توسعه سیاسی در دانشکده‌های علوم سیاسی دنیا به شمار می‌رود و انتظار می‌رود که دانشجویان علوم سیاسی در ایران نیز در این درس به طور خاص استفاده ویژه‌ای از آن نمایند. از این‌رو لازم به ذکر است که هم‌اکنون نزدیک به چند دهه است که رویکرد اقتصاد سیاسی در دانشکده‌های علوم سیاسی دنیا مورد قبول واقع شده و آموزش‌های لازم به دانشجویان علوم سیاسی در این رابطه عرضه می‌شود. اما متأسفانه دانشکده‌های علوم سیاسی ایران از این ضعف رنج می‌برند که آشنایی لازم با این رویکرد نه تنها در میان دانشجویان بلکه در میان اساتید موجود نیز وجود نداشته و غفلتی فراگیر از این جهت احساس می‌شود. این کتاب می‌تواند گامی نخست در برانگیختن دانشکده‌های علوم سیاسی کشور برای حرکت به سمت شناخت و آموزش گرایش اقتصاد سیاسی و هدایت تحقیقات آکادمیک در

این زمینه باشد. روشن است که این امر به سادگی میسر نخواهد شد و مقاومت‌های سختی در برابر آن صورت خواهد گرفت و ضعف دانش ریاضی دانشجویان علوم سیاسی نوعی بی‌میلی نیز در برخی برای فراگیری آن فراهم خواهد کرد. اما این امر منحصر به ایران نیست. چند دهه گذشته نیز همین امر در دانشکده‌های آمریکای شمالی و اروپا وجود داشت اما نهایتاً این مقاومت‌ها در برابر منطق علمی رویکرد اقتصاد سیاسی ناچار به عقب‌نشینی شد و دانشجویان علوم سیاسی هراس پوشالی از ریاضی و اقتصاد را به کنار گذاشتند و فعالانه در این عرصه وارد شدند. برای نتیجه فقط کافی است نگاهی به عناوین پایان‌نامه‌های دکتری و مقالات علمی منتشره در مجلات علمی - پژوهشی در حوزه علوم سیاسی انداخته و ببینیم که تا چه اندازه رویکردهای کمی و اقتصادی در این عرصه فراگیر شده است.

۴. پیرامون دموکراسی به طور کلی و «دموکراسی‌سازی» به طور خاص کتاب‌های علمی معدودی به فارسی وجود دارد و این اثر می‌تواند تاحدی این کمبود را جبران کند. این نکته باتوجه به ماهیت دموکراسی‌خواهانه جنبش‌های اجتماعی در ایران اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. هدایت و تعیین مسیر درست مطالبات مردمی در گرو آشنایی و درک صحیح جریانات مشابه در کشورهای دیگر است و این کتاب با نگاه مقایسه‌ای میان کشورهای مختلف می‌تواند آموزه‌های مهم و تعیین‌کننده‌ای در اختیار فعالان اجتماعی قرار دهد. به باور ما و چارچوب عرضه‌شده در این کتاب، پرسش در مورد تقدم توسعه سیاسی بر توسعه اقتصادی و یا برعکس پرسشی انحرافی بود که انحرافات نیز در عمل به وجود آورد. آنچه توده مردم را در کشورهای مختلف به مطالبه دموکراسی و مشارکت در قدرت تصمیم‌گیری کشاند، دفاع از منافع اقتصادی‌شان بود که در نظام دموکراتیک محقق می‌شد. همان‌گونه که برخی از اندیشمندان معاصر نیز گفته‌اند اگر دموکراسی‌خواهی صرفاً ناظر بر مطالبه آزادی بیان و آزادی‌های سیاسی باشد و پیوندی با سیاست‌های اقتصادی مروج رشد و توسعه نداشته باشد، دغدغه‌ای صرفاً روشنفکرانه و نخبه‌گرایانه خواهد شد که توان همراه کردن جامعه را با خود نداشته و به سادگی کنار زده خواهد شد.

۵. آنچه این کتاب را از میان انبوه کتاب‌های مربوط به دموکراسی‌سازی متمایز نموده به رویکرد آن مربوط می‌شود. درحالی که رویکرد اکثر کتاب‌های موجود در این حوزه صرفاً سیاسی است، این کتاب رویکرد اقتصادی (یا به طور دقیق‌تر اقتصاد سیاسی) را برگزیده است. در عصر ما منطق تحلیل اقتصادی موفق‌ترین، سازگارترین و علمی‌ترین چارچوب تحلیلی را برای تجزیه و تحلیل پدیده‌های اجتماعی به معنای عام کلمه در میان کل رشته‌های علوم اجتماعی عرضه نموده است. قوت و قدرت این رویکرد موجب به‌کارگیری آن در رشته‌های دیگر علوم اجتماعی نظیر

علوم سیاسی (تحت عنوان انتخاب عمومی و اقتصاد سیاسی) و جامعه‌شناسی (تحت عنوان اقتصاد اجتماعی یا انتخاب عقلایی) و حتی حقوق و جرم‌شناسی (تحت عنوان حقوق و اقتصاد) شده است. این کتاب نمونه‌ای است از دستاوردهای رویکرد اقتصادی به تحلیل پدیده‌ای مهم در عرصه سیاست. خوانندگان می‌توانند به سادگی با مطالعه این کتاب، مقایسه‌ای از قدرت تبیین دیسیپلین‌های علمی مختلف پیدا کنند. رویکرد اقتصادی از چنان قدرت و صلابتی برخوردار است که خواننده ایرانی را بی‌تردید به تحسین وخواهد داشت و کنجکاوی وی را برای شناخت بیشتر این رویکرد برخورد انگیزت. دقیقاً به همین دلیل این کتاب از زمان انتشار در کل جهان به سرعت مورد توجه قرار گرفت و به زبان‌های مختلف ترجمه شد.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که مترجمان به جدّ نهایت کوشش خود را کردند تا متنی منقّح و پیراسته برای خوانندگان عرضه کنند و به شکل وسواس‌گونه بارها و بارها متن را از ابتدا مورد بازخوانی قرار دادند. با این حال به منظور حصول اطمینان از این‌که خوانندگان به درک درست مفاهیم و اصطلاحات ترجمه شده دست خواهند یافت، معادل انگلیسی پاره‌ای از اصطلاحات در پانویس هر صفحه عرضه شده است. با وجود این، خشنود خواهیم شد اگر خوانندگان نقاد و نکته‌بین اشکالات و اشتباهات مفعول‌مانده را به مترجمان یادآوری کنند تا در چاپ‌های بعد مرتفع گردد. در همین ارتباط از آقای سعید ملک‌الساداتی، دانشجوی کوشا و بااستعداد دکتری اقتصاد که تمام کتاب را مطالعه کرده و نکات ارزشمندی گوشزد کرد سپاسگزاری می‌کنیم. در پایان وظیفه خود می‌دانیم از ناشر محترم خانم فاطمه انتظارالمهدی و آقای محمدجواد مظفر برای پشتیبانی بی‌دریغ از ترجمه این کتاب و خانم نسرين قدرتی، مسئول واحد کامپیوتر انتشارات. کویر تشکر کنیم.

انجام این کار طاقت‌فرسا بدون صبوری و همراهی اعضای خانواده‌مان میسر نبود که در این جا از همگی کمال تشکر را داریم و امیدواریم نشر و ترویج کتاب بتواند آن قدر اثرات مثبت داشته باشد که جبران همه آن تلاش‌ها و ناملایمات گردد.

جعفر خیرخواهان^۱ و علی سرزعی^۲

مشهد و میلان (ایتالیا)

خرداد ۱۳۸۹

پیشگفتار

یک پرسش اساسی مطرح در علوم سیاسی و اقتصاد سیاسی این است که چه عواملی نوع نهادهای تصمیم‌گیری جمعی (یعنی «نهادهای سیاسی») را تعیین می‌کنند. برای پاسخ به این پرسش، طبیعی‌ترین و ابتدایی‌ترین تفکیک، تفکیک بین نهادهای دموکراتیک و غیردموکراتیک است. چرا برخی کشورها دموکراتیک هستند به این معنا که انتخابات در آن‌ها به شکل منظم و آزاد برگزار می‌شود و سیاست‌مداران به شهروندان پاسخگو هستند، در حالی که دیگر کشورها این‌گونه نیستند؟ در پاسخ به این پرسش الگوهای تجربی و معماهای برجسته متعددی وجود دارد. به عنوان مثال، اگرچه ایالات متحده آمریکا خیلی زود به سمت حق رأی فراگیر مردان سفیدپوست حرکت کرد، به‌طوری که ایالات شمالی و غربی در اوایل دهه ۱۸۲۰ و نیمه ایالت‌ها در دهه ۱۸۴۰ به آن دست یافتند، این الگو در همه قاره آمریکا فراگیر نبود. در جاهای دیگر پس از آن‌که کشور استقلال خود را از قدرت‌های استعمارگری چون اسپانیا و پرتغال به‌دست آورد نهادهای جمهوری با انتخاباتی منظم به یک هنجار تبدیل می‌شد اما حق رأی محدود بود و فساد انتخاباتی اهمیت به‌سزایی داشت. نخستین کشورهای آمریکای لاتین که به شکل مؤثر و نسبتاً سالم حق رأی فراگیر مردان را به اجرا درآوردند، آرژانتین و اروگوئه در سال‌های ۱۹۱۲ و ۱۹۱۹ بودند اما سایر کشورها نظیر السالوادور و پاراگوئه تا دهه ۱۹۹۰ یعنی تقریباً یک قرن و نیم پس از ایالات متحده به این وضع در نیامدند.

نه تنها تفاوت‌های زیادی از حیث زمان‌بندی دموکراسی‌سازی وجود داشته، بلکه تفاوت‌های کیفی قابل توجهی در رابطه با شکل توسعه سیاسی نیز وجود داشته است. دموکراسی دست کم برای مردان سفیدپوست با درگیری‌های نسبتاً کم در ایالات متحده آمریکا و برخی کشورهای آمریکای لاتین نظیر کاستاریکا ایجاد شد. اما در برخی کشورها اغلب اوقات مخالفت قاطعی با

دموکراسی وجود داشت و فرادستان سیاسی به جای پذیرش دموکراسی به سرکوب گسترده آن دست زدند تا مجبور به تقسیم قدرت سیاسی نشوند. در برخی موارد از قبیل السالوادور، سرکوب نهایتاً کنار گذاشته شد و فرادستان به دموکراسی رضایت دادند. در برخی دیگر، نظیر کوبا و نیکاراگوئه، فرادستان تا پایان کار به سختی جنگیدند و نهایتاً با انقلاب کنار زده شدند.

وقتی دموکراسی ایجاد می‌شود لزوماً تحکیم نمی‌شود. اگر چه ایالات متحده آمریکا حرکت تدریجی بدون بازگشتی را به سمت دموکراسی تجربه کرد، و این الگویی بود که در کشورهای متعدد اروپای غربی چون بریتانیا و سوئد نیز دنبال شد، (اما) دموکراسی در دیگر کشورها با وقوع کودتا سرنگون گردیده است. شاید آرژانتین حادثه‌ترین نمونه در این مورد باشد: نظام سیاسی این کشور در خلال سده بیست میلادی مرتباً بین دموکراسی و غیردموکراسی دست به دست می‌شد.

چه چیزی دموکراتیک‌بودن یک کشور را رقم می‌زند؟ چه عواملی می‌تواند الگوی دموکراسی‌سازی را که مشاهده می‌کنیم تبیین کند؟ چرا ایالات متحده آمریکا بیش از یک قرن زودتر از آمریکای لاتین به حق رأی فراگیر مردان دست یافت؟ چرا در برخی کشورها نظیر بریتانیا، سوئد و ایالات متحده آمریکا وقتی دموکراسی ایجاد می‌شود، دوام آورده و تحکیم می‌شود و در برخی کشورها نظیر آرژانتین، برزیل و شیلی دموکراسی فرومی‌پاشد؟

در این کتاب، چارچوبی برای تحلیل چرایی ایجاد و تحکیم دموکراسی پیشنهاد می‌کنیم که از آن برای عرضه پاسخ‌های مقدماتی به برخی از این پرسش‌ها استفاده می‌شود.

این چارچوب، سه بخش بنیادین زیر را دربرمیگیرد:

۱. رویکرد ما «اقتصادمحور» است به این معنا که تأکید داریم منافع اقتصادی افراد نگرش‌های سیاسی‌شان را شکل می‌دهد و چنین فرض می‌کنیم که انسان‌ها به شکل راهبردی آن‌گونه که در نظریه بازی‌ها آمده است رفتار می‌کنند.

۲. ما بر اهمیت بنیادین تعارض تأکید می‌کنیم. گروه‌های مختلف، گاه طبقات اجتماعی، در رابطه با برآیند سیاسی منافعی متعارض و متضاد دارند و این امر به منافع متعارض حول شکل نهادهای سیاسی که برآیند سیاسی را تعیین می‌کند تبدیل می‌شود.

۳. نهادهای سیاسی از طریق تأثیرگذاری بر توزیع آتی قدرت سیاسی قانونی، نقشی محوری در حل مسائل ایجاد تعهد ایفا می‌کنند.

برای این‌که چارچوب بحث را به روشنی نشان دهیم، جامعه‌ای را در نظر بگیرید که در آن دو گروه وجود دارند: فرادستان و شهروندان. غیردموکراسی حاکمیت فرادستان است؛ دموکراسی حاکمیت گروه‌های بسیار زیادی است که اکثریت را تشکیل می‌دهند (در این‌جا منظور شهروندان

است). در غیردموکراسی، فرادستان سیاست‌هایی را که دوست دارند به اجرا درمی‌آورند؛ در دموکراسی، شهروندان قدرت بیشتری برای رسیدن به آنچه می‌خواهند دارند. از آنجا که فرادستان در دموکراسی زیان می‌کنند، به شکل طبیعی انگیزه‌ای برای مخالفت با واژگون کردن آن دارند؛ با این حال، اکثر دموکراسی‌ها زمانی پدیدار می‌شوند که فرادستان آن‌ها را ایجاد می‌کنند.

چرا فرادستان مخالف دموکراسی تن به دموکراسی می‌دهند؟ با توجه به این که دموکراسی قدرت را به نفع شهروندان منتقل می‌کند، چرا فرادستان چنین مجموعه نهادهایی را ایجاد می‌کنند؟ استدلال ما این است که این مسأله زمانی رخ می‌دهد که شهروندان محروم شده از امتیازات، قادر به تهدید فرادستان و وادار ساختن آن‌ها به اعطای امتیاز باشند. این تهدیدها به شکل اعتصاب، تظاهرات، شورش و در موارد محدودی انقلاب ظاهر می‌شود. از آنجا که این اقدامات هزینه‌هایی را به فرادستان تحمیل می‌کند، آن‌ها تلاش می‌کنند تا مانع انجام آن شوند. فرادستان می‌توانند این کار را از طریق امتیازدهی، استفاده از سرکوب برای جلوگیری از ناآرامی‌های اجتماعی و انقلاب، یا ازدست دادن قدرت سیاسی و دموکراسی‌سازی انجام دهند. با این وجود، پرهزینه بودن سرکوب، معمولاً باعث می‌شود که گزینه جدایی برای فرادستان نباشد. امتیازها به شکل‌های مختلفی درمی‌آید - به طور خاص سیاست‌هایی که مورد ترجیح شهروندان است، نظیر بازتوزیع درآمد یا دارایی - و (این نوع امتیازدهی) برای فرادستان کم‌هزینه‌تر از ندادن به دموکراسی است.

کلید پیدایش دموکراسی این نکته است که چون سیاست‌های امتیازدهی، قدرت سیاسی را همچنان در دستان فرادستان نگه می‌دارد، از این رو تضمینی نیست که فرادستان در آینده زیر حرف‌شان نزنند. وضعیت نسبتاً گذرایی را تصور کنید که در آن مبارزه برای کسب قدرت به نفع شهروندان است. این شرایط ممکن است به دلیل جنگ یا سایر تکانه‌ها به اقتصاد نظیر خشکسالی و کاهش برداشت محصول، سقوط شدید رابطه مبادله یا یک رکود اقتصادی ایجاد شود. اگر سرکوب خیلی پرهزینه باشد، فرادستان تمایل خواهند داشت شهروندان را با وعده سیاست‌های امتیازدهنده، برای مثال بازتوزیع درآمد، تطمیع کنند. با این حال، از آنجا که پنجره فرصت برای مبارزه جهت کسب قدرت بنا به طبیعت امری گذراست و در آینده ناپدید می‌شود، برای فرادستان نسبتاً آسان خواهد بود تا زیر همه وعده‌هایی که داده بودند بزنند. شهروندانی که چنین اتفاقی را محتمل می‌دانند، بدون انجام تغییر در نهادهای سیاسی، پیشنهاد سیاست‌های امتیازدهنده را نخواهند پذیرفت و گزینه انقلاب کردن را خواهند گزید.

در چارچوب تحلیلی ما، معضل اصلی این است که قدرت‌مداران سیاسی ضرورتاً نمی‌توانند خود را به انجام تصمیمات سیاسی در آینده متعهد سازند مگر آن‌که قدرت سیاسی‌شان را کاهش دهند. در اینجا است که دموکراسی از طریق جابه‌جا کردن قدرت سیاسی میان گروه‌ها (از فرادستان به شهروندان) به عنوان یک تعهد معتبر به (انجام) سیاست‌های مطلوب شهروندان (مثلاً مالیات سنگین) ظاهر می‌شود. دموکراسی‌سازی بیش از آنکه یک وعده توخالی باشد تعهدی معتبر است زیرا با مجموعه‌ای از نهادها و مشارکت بیش‌تر شهروندان همراه است و بنابراین واژگون کردن آن دشوار خواهد بود. فرادستان باید دموکراسی‌سازی کنند — تعهد معتبری به سیاست‌های آتی (مطلوب) اکثریت — اگر می‌خواهند از برآیندهای رادیکال‌تر احتراز کنند.

منطق بیانی کودتا علیه دموکراسی، مشابه منطقی است که زیربنای دموکراسی‌سازی را تشکیل می‌دهد. در دموکراسی ممکن است، گروه‌های اقلیت (یعنی اقسام مختلفی از فرادستان) انگیزه برای کودتا داشته و مجموعه نهادهای مطلوب‌شان را بر پا کنند. در عین حال، وقتی که تهدید به انجام کودتا وجود دارد، چرا دموکراسی نتواند با پیشنهاد به امتیازدهی از خود دفاع کند؟ قطعاً دموکرات‌ها در این جهت تلاش خواهند کرد، اما مسأله اعتبار وعده‌ها یک بار دیگر در کانون مسأله قرار می‌گیرد. اگر تهدید به کودتا گذرا باشد، آن‌گاه وعده‌هایی مبنی بر این‌که سیاست‌ها کمتر معطوف به (منافع) اکثریت باشند معتبر نخواهد بود. تنها راه برای تغییر دادن سیاست‌ها به شیوه‌ای معتبر، تغییر توزیع قدرت سیاسی است و این امر تنها از طریق تغییرات نهادی — یک کودتا یا به طور کلی‌تر گذار به یک نظام کمتر دموکراتیک — حاصل می‌شود.

مهمترین پیشبرد علمی کتاب ما ارائه چارچوبی منسجم برای درک ایجاد و تحکیم دموکراسی است. این چارچوب به طور خاص، روشن می‌کند چرا تغییر نهادهای سیاسی، به کلی متفاوت از سیاست‌های امتیازدهنده در بستر نظام غیردموکراتیک است. یک محصول جانبی مهم این رویکرد، مجموعه‌ای غنی از دلالت‌ها در مورد شرایط پدیدارشدن دموکراسی و دوام آن است. چارچوب ما بر این مسأله تأکید دارد که به احتمال قوی دموکراسی زمانی ایجاد خواهد شد که:

- ناآرامی اجتماعی در رژیم غیردموکراتیک به اندازه‌ای بالا باشد که نتوان با اعطای امتیازات محدود و وعده اتخاذ سیاست‌هایی به نفع شهروندان آن را فروخواهاند. این‌که وضعیت چنین باشد یا نه، به نوبه خود به شرایط زندگی شهروندان در نظام غیردموکراتیک، قدرت جامعه مدنی، طبیعت مسأله اقدام جمعی که در یک نظام غیردموکراتیک پیش روی شهروندان قرار دارد و

جزئیات نهادهای سیاسی غیردموکراتیکی که اعتبار گونه‌های مختلف وعده‌های فرادستان را می‌سجد، بستگی دارد.

• فرادستان هزینه‌های دموکراسی را کم ارزیابی کنند، به‌طوری که با وسوسه استفاده از سرکوب برای مواجهه با شهروندان ناراضی موجود در نظام غیردموکراتیک مواجه نشوند. این هزینه‌ها زمانی بالا خواهد بود که نابرابری زیاد باشد، وقتی به آسانی بتوان به دارایی‌های فرادستان مالیات بست، یا اینکه را بازتوزیع نمود، وقتی فرادستان در اثر تغییر نهادهای اقتصادی چیزهای زیادی برای ازدست دادن داشته باشند و وقتی امکان دستکاری قالب‌های نهادهای دموکراتیک نوظهور وجود نداشته باشد تا میزان خسارت دموکراسی به منافع فرادستان را محدود کرد، این هزینه‌ها زیاد خواهد بود.

به همین ترتیب، وقتی دموکراسی ایجاد شد، این عوامل به شکلی مشابه بر دوام آن تأثیر می‌گذارد. به‌عنوان مثال، نابرابری بیشتر، اهمیت بیشتر زمین و دیگر دارایی‌های موجود در سبد دارایی فرادستان که به آسانی قابل مالیات‌ستانی باشد، و فقدان نهادهای دموکراتیکی که مانع سیاست‌های عوام‌گرایانه افراطی گردند، (عواملی هستند که) احتمال بی‌ثباتی دموکراسی را بیشتر می‌کنند.

ورای این نتایج ایستای مقایسه‌ای، امید ما به این است که چارچوب پیشنهادی‌مان به اندازه کافی پرمایه و قابل پیگیری باشد که دیگران بتوانند بخشی از آن را در مواجهه با پرسش‌های جدید به کار گیرند و دیگر ایستاهای مقایسه‌ای مبتنی بر دموکراسی و سایر نهادهای سیاسی را ایجاد کنند.

موضوعی که ما در این کتاب به آن می‌پردازیم در کانون علوم سیاسی، خصوصاً سیاست مقایسه‌ای و اقتصاد سیاسی قرار دارد. در عین حال، به‌ندرت با استفاده از مدل‌های رسمی از نوعی که ما در این کتاب مورد استفاده قرار دادیم، به این پرسش پرداخته شده است. ما اعتقاد داریم در توسعه تحلیل‌هایی که در این کتاب عرضه کردیم منفعت زیادی وجود دارد و برای این مقصود تلاش شد تا ارائه آن هم ساده و خواندنی و هم قابل درک برای پژوهشگران و دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته علوم سیاسی باشد. برای این که کتاب تا جای ممکن خودکفا باشد، در فصل ۴ یک معرفی مقدماتی از رویکرد مدل‌سازی سیاست دموکراتیکی که در این کتاب به‌کار بستیم، اضافه کردیم. اگر چه تحلیل (این کتاب) بیشتر از همه، با علائق پژوهشگران علوم سیاسی همسو است و عموماً برای آنها قابل درک است، (اما) امیدواریم که مطالب مفید زیادی برای

دانشجویان سال آخر کارشناسی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اساتید اقتصادی که به اقتصاد سیاسی علاقه‌مند هستند نیز، داشته باشد. در واقع، یکی از نویسندگان، بخشی از این کتاب را در یکی از دروس اقتصاد در مقطع عالی تدریس کرده است.

مهمترین پیش‌نیاز برای دنبال کردن مطالب کتاب آشنایی با ایده‌های پایه‌ای نظریه بازی در حالت اطلاعات کامل در سطح کتاب گیونز^۱ (۱۹۹۲) است. با این حال، ما دو فصل اول را به گونه‌ای طرح‌ریزی کردیم که برای عموم قابل درک بوده و به شکل غیرریاضی پرسش‌های طرح‌شده و پاسخ‌های ارائه‌شده را نمایش می‌دهد.

در نوشتن این کتاب، مدیون افراد بسیاری هستیم. در خلال هشت سالی که روی این موضوع کار کردیم، همایش‌های مختلفی در زمینه پژوهش‌مان (در نقاط مختلفی) از سنگاپور گرفته تا موریتانی، از اسلو گرفته تا بوئنس‌آیرس و بوگوتا ارائه کردیم. پژوهشگران مختلف پیشنهادهایی عرضه کردند و ایده‌ها و رهنمودهای باارزشی را در اختیار ما گذاردند و ما از این که نمی‌توانیم همه را به یاد آوریم پوزش می‌خواهیم.^۲